

La ciutat subsahariana

Entre la supervivència i l'esperança

Per **Pedro Bento i Estanislau Roca**

Fràgil i màgica, la ciutat subsahariana és alhora complexa i senzilla. Fruit d'una història convulsa, plena d'encontres i de desafectes, per alguna raó inescrutable sempre ens sedueix. La seva llum, l'olor, el color, la calidesa humana de la gent... A diferència de Barcelona, la seva geometria pot arribar a ser desdibuixada, moltes vegades indefinida, tret de les empremtes d'alguna violenta colonització del passat.

La seva estranya bellesa contrasta amb la pobresa extrema. No ens ha de sobtar veure infants remenant pútrids munts d'escombraries per aconseguir objectes que, amb la creativitat més imaginativa, transformaran en joguines. Són tendres criatures que construeixen una artesanía diversa: cotxes, ninots i altres objectes que vendran per ajudar les seves famílies i els permetran dignificar el que resta de la seva infància robada. Estem parlant de supervivència pura i dura!

Imatge d'un espai característic de Maputo.
Fotografia dels autors.

Realitat complexa i polièdrica

Ciutat subsahariana també vol dir plenitud de fenòmens urbans i socials complexos, on podem entreveure només algunes de les seves múltiples dimensions. La condició urbana de la pobresa s'expressa de manera evident i generalitzada a les grans ciutats i es reflecteix a tot el sud global. Centres urbans superpoblats i dinàmics com Lagos contrasten amb la diversitat geogràfica, cultural i religiosa de Maputo i altres ciutats subsaharianes. Però també hi ha una altra ciutat africana menys poblada i probablement per això menys coneguda, anterior a l'arribada dels europeus, ara valorada per la seva dimensió ecològica i sostenible i amb equilibri entre els qui l'habiten i la natura que l'envolta

Ciutat subsahariana o urbanització de la pobresa?

Álvaro Domingues, a *A condição urbana, a cidade como metáfora* (disponible a Youtube), addueix que la ciutat i la condició urbana són coses completament diferents; que és habitual dir que vivim en un món urbà sense ciutats i que la idea que tenim

més comuna sobre la ciutat no cobreix, ni de bon tros, la diversitat d'urbanització del planeta.

Els *caniços* de Maputo, les *musseques* de Luanda, són assentaments informals d'infrahabitatge que en altres geografies es coneixen com a *barriades*, *chozas*, *ranchos*, *slums*, *bidonvilles* o *faveles*. Els trobem als barris marginals i no són més que el grau zero de la condició humana que caracteritza la major part de la seva urbanitat contemporània. Barraques i altres construccions precàries, enormes dipòsits d'aigua i sorollosos generadors elèctrics contrasten amb elegants gratacels i conjunts privats de luxe, sovint promoguts de manera accelerada per grans corporacions multinacionals. Apareix un paisatge tens de contrastos asimètrics entre una petita i concentrada elit i un mar de pobres per perdre de vista.

La manca de tota mena d'infraestructures, de sanejament, abastament i transport, es fa evident en els teixits de la ciutat informal, i les carreteres són

Vista de Makoko, un barri flotant a la ciutat nigeriana de Lagos.
©istockphoto.

tan escasses que la mobilitat és molt feixuga. Imaginem l'angoixa que es deu passar quan es necessita assistència mèdica o, simplement, la dificultat de fer moviments quotidians bàsics, per bé que amb l'autoorganització se'n surten com poden.

Aquesta condició urbana ha esdevingut objecte d'estudi de prestigioses universitats, tant per la seva distància i recent aproximació als fenòmens de la globalització, com per la dinàmica urbanització agressiva i accelerada. Amb paraules del sempre eloqüent Rem Koolhaas, la ciutat subsahariana seria sintetitzada per la funció en la disfunció.

Lagos i Maputo

Lagos, a Nigèria, amb una població estimada de setze milions d'habitants, és una de les ciutats amb el creixement més ràpid del continent africà i es considera una de les més grans del planeta. Després de dècades de domini militar estricta, tot i els enormes ingressos del petroli, encara pateix una pobresa massiva amb serveis públics precaris i infraestructures danyades.

Malgrat que es considera una de les ciutats més perilloses del món, atreu moltes persones. Cada hora, vint-i-un nous habitants hi arriben per co-

mençar una vida altament impredecible que requereix assumir riscos i la improvisació com a estratègies essencials per a la supervivència.

Durant quatre anys, un equip d'estudiants de la Graduate School of Design de la Universitat de Harvard va viatjar regularment a Lagos per investigar el tipus d'urbanitat que produeix un creixement demogràfic explosiu i incontrolat. Fascinats per l'energia i la forma de creixement de Lagos i impulsats pel desig d'entendre la modernitat en tots els seus aspectes, els estudiants es van proposar aprendre de Lagos, en lloc de planificar, construir o canviar-hi alguna cosa.

La ciutat de Maputo, a l'inici anomenada Lourenço Marques, és la capital de Moçambic, nascuda arran de la seva posició estratègica per a la pesca de la balena davant de l'oceà Índic. En la seva formació distingim tres episodis ben diferenciats: l'anterior a la colonització portuguesa, el de la colonització i el que arriba fins als nostres dies, en el qual la ciutat forma part d'una àrea metropolitana que també inclou Matola, Boane i Marracuene.

Maputo, la *ciutat ciment*, erigida al costat de l'oceà, és l'hereva dels colons portuguesos i el lloc

«La seva estranya bellesa contrasta amb la pobresa extrema.»

on es fonamentava l'organització administrativa del territori. Està construïda amb materials nobles, duradors, estructurada formalment d'una manera planificada i, almenys suposadament, més racional. En aquesta part més projectada de la ciutat hi trobem els equipaments i edificis més importants, alguns amb força interès arquitectònic, com els dissenyats per Pancho Guedes, un rellevant arquitecte portuguès que hi va passar bona part de la seva vida. Tret de l'interès d'algun edifici en particular, com ara el del Conselho Municipal, la catedral, l'estació de tren, el cinema Àfrica, la curiosa Casa de Ferro dissenyada per Gustave Eiffel o el mercat, podem destacar el dinamitzador Centro Cultural Franco-Moçambicano, el jardí Tunduru i l'atractiva Fira de l'Artesania, les Flors i la Gastronomia, entre altres llocs identitaris.

Tanmateix, a conseqüència del creixement econòmic i de la consegüent demanda de mà d'obra per al sector industrial, a l'entorn de les ciutats de Moçambic van aparèixer nous assentaments informals improvisats, amb les seves pròpies formes de vida ancestrals, que es van incorporar a l'espai urbà. Es va crear un nou escenari d'espais i de barris originàriament «espontanis», autoorganitzats i que per les seves dimensions avui superen la ciutat formal del ciment en un continu urbà aparentment caòtic i improvisat. Estan construïts amb materials peribles, la majoria recollits de la natura, com la fusta, l'herba o el canyís que els dona nom.

Tècnicament i morfològica oposades, aquestes dues realitats urbanes van establir una relació d'interdependència molt forta: la *ciutat ciment* necessita la mà d'obra dels que viuen a la *ciutat de canyo* i reclamen la ciutat formal per assegurar-se una manera de vida estable. I podem aduir que moltes ciutats de Moçambic, també com Lagos, sovint són duals, amb la coexistència d'escenaris morfològics clarament diferenciats, temporalment i tècnica, però interdependents i entrelaçats entre si.

Amb el transcurs del temps, els països subsaharians van viure un punt d'inflexió a partir de la seva independència, tan vehement reivindicada per Miriam Makeba a *A luta continua*. La de Moçambic es va produir l'any 1975 i s'hi va proclamar el nou govern del FRELIMO (Frente de Libertação Nacional de Moçambique), de tendència leninista, amb la transició a una societat socialista i la voluntat de potenciar el camp envers la ciutat, fent que la propietat de la terra passés a l'Estat. Altrament, més endavant, la guerra civil del 1976 al 1992 va provocar una gran allau de refugiats cap a les ciutats i es va consolidar l'ocupació informal.

Actualment, més del 50% de la població mundial ja viu a les ciutats, i segons l'Organització de les Nacions Unides el 2050 arribarà al 66%... i el fenomen seguirà amb la forta migració del camp a la ciutat. I Àfrica, amb l'evolució positiva de l'esperança de vida, l'èxode rural i l'accelerat creixement de la població, es preveu que en aquest segle continuarà sent el continent amb menor taxa d'urbanització si no s'hi posa remei.

A més, Àfrica es veu greument afectada per la nova manera de colonització xinesa i russa, d'adquisició de matèria primera a canvi de fortes inversions en infraestructures, subministrament d'armes i/o influència geopolítica, de la qual aquestes ciutats no es troben al marge.

Caldrà una planificació efectiva per tal de paliar els dèficits a tots els nivells i reconduir les grans disfuncions existents, sense que quedi en simples propòsits. En aquest sentit, considerem que la cooperació internacional serà clau. Institucions públiques com ONU-Habitat i el mateix Ajuntament de Barcelona hi estan donant suport des de fa anys i cal esperar que aquestes accions humanitàries també continuïn. Tot plegat amb la finalitat d'aconseguir una digna qualitat de vida per aquest món tan vulnerable. ●